

Part 1

ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF REGIONS AND MANAGING CHANGES IN ENTERPRISES IN CONDITIONS OF INTERNATIONAL INTEGRATION PROCESSES

1.1. Features of adaptation of activity of the agrarian forming are to the terms of world food market

Особливості адаптації діяльності аграрних формувань до умов світового продовольчого ринку

Подальше входження України до світового економічного простору, посилення процесів глобалізації, лібералізації торгівлі вимагають адаптації до нових та постійно змінних умов. Український аграрний сектор з потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, є ланкою, що з одного боку може стати локомотивом розвитку національної економіки та її ефективної інтеграції в світовий економічний простір, а з іншого – зростання доходів, задіяного в аграрній економіці сільського населення, що складає понад третину всього населення країни, дати мультиплікативний ефект у розвитку інших галузей національної економіки.

Найважливішим є те, що процес адаптації діяльності аграрних підприємств на світовому продовольчому ринку, є складним, і вимагає внесення значного числа змін у функціонування підприємства на ринку: характер, кількість, масштаб змін і ресурси необхідні для підтримки цих змін. На нашу думку при значній інтенсивності впливу умов світового продовольчого ринку зміни можуть бути дуже різноманітні, а визначити характери всіх змін вимагатиме багато часу.

Для встановлення особливостей адаптації діяльності аграрних формувань до умов світового продовольчого ринку на нашу думку необхідно розібратися з термінами «світовий продовольчий ринок» та його «умови».

Термін «світовий продовольчий ринок» є значно ширшим. За суттю він співпадає з загальним визначенням ринку. Як у вітчизняній так і у зарубіжній літературі є багато тлумачень поняття «ринок», і не має єдиної точки зору з приводу його сутності тому, що в міру розвитку глобалізаційних процесів поняття збагачувалося і змінювалося.

К. Макконнелл і С. Брю вважають, що ринок – це інститут або механізм, який зводить разом покупців (представників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів і послуг [6, С. 60]. Авторами були зроблені наступні висновки, що одні ринки є локальними, тоді як інші носять національний або міжнародний характер.

Дуже спрощено розуміє ринок Губський Б. В. на його думку це всеохоплююча форма товарного обміну [3]. В своїй книзі «Капітал» Маркс К., Ф. Енгельс з цього приводу вказують наступне, що ринок це система економічних відносин між продавцями та покупцями товарів [7]. Березін О. В. наголошує на тому, що ринок варто розглядати, як форму організації виробництва, про що в економічній літературі не наголошується [2].

Дослідивши наукові джерела можемо зробити висновок, що ринок можна трактувати у вузькому і широкому значеннях терміну. У вузькому значенні ринок – це місце, де продаються і купуються товари. У широкому розумінні ринок – це сукупність економічних, соціальних і політичних відносин, що складаються в процесі обміну послуг і товарів. З нашого погляду ринок являє собою сферу товарно-грошового обміну, розвитку торговельних функцій між продавцем і покупцем.

Основними ознаками які характеризують ринок, на нашу думку, є:

- доступність для будь-якого споживання всіх товарів без будь-яких обмежень;
- свобода реалізації товарів виробника і свобода вибору товарів споживачами;
- статус товаровиробників і виробників продукції і послуг та можливість продажу їх на самостійно встановлюваних основах.

Невід'ємною ознакою ринку є також наявність трьох його суб'єктів: виробників товарів, посередників і споживачів. Пріоритетне місце належить в цій системі споживачеві, який визначає, що виробляти і в якій кількості.

Види ринків можна класифікувати за різними ознаками: за економічним призначенням об'єктів ринкових відносин; за ступенем зрілості і розвитку конкуренції; за видами і способам торгівлі; за територіальною ознакою; за формами оплати за товари; по окремих товарах та по відношенню до норм законодавства.

Продовольчий ринок це система дій економічних суб'єктів, які спрямовані на збалансування попиту та пропозиції продовольчих товарів на мікро- і макрорівнях [4, С. 141].

На думку Нуралієва С. У. [9] продовольчий ринок можна визначити як вид господарської діяльності, пов'язаної з виробництвом та реалізацією продуктів харчування. Автор вважає, що продовольчий ринок характеризується не тільки умовами реалізації, а також і процесом реалізації, що має визначений економічний зміст і включає сукупність економічних відносин. В залежності від виконуваних функцій продовольчий ринок класифікується за такими ознаками:

- за територіальною ознакою розрізняють світовий (міждержавний) ринок, ринок міжнародних угруповань, регіональний (локальний) ринок, внутрішній (місцевий) ринок;
- за рівнем забезпечення продовольством виділяють ринок країн експортерів сировини і продовольства та ринок країн імпортерів сировини та продовольства;
- за формою і стадією руху товарів – оптовий та роздрібний ринок;
- за рівнем доходів на людину розрізняють ринок країн з низьким рівнем доходів, ринок країн з середнім рівнем доходів та ринок країн з високим рівнем доходів;
- за терміном зберігання та реалізації сільськогосподарської продукції виділяють ринок продукції тривалого зберігання та ринок швидкопсувної продукції;
- за продуктовою ознакою існує ринок зерна, картоплі, цукру, ринок молока та молочних продуктів, ринок фруктів, овочів баштанних тощо, ринок м'яса і м'ясопродуктів і так далі.

Зазначена класифікація продовольчого ринку полягає в можливості виявлення особливостей організації ринкових відносин аграрних підприємств. Для

формування яких в аграрному секторі необхідно врахувати не тільки внутрішню специфіку продовольчого ринку, а й зовнішні фактори, що безпосередньо впливають на його адаптацію.

Провівши дослідження та розділяючи існуючі погляди, ми будемо досліджувати ринок у світових масштабах, що потребує розкриття його сутності та змісту. Зокрема в науковій літературі зазначено, що світовий ринок це сукупність ринків окремих країн, що пов'язані між собою законами міжнародного поділу праці [14, С. 110].

Російський вчений Ревенко Л. С. сутність поняття «світовий продовольчий ринок» розглядає, як можливість забезпечення населення планети, необхідними продуктами харчування для життєдіяльності людини [12, С. 15].

Світовий продовольчий ринок (за територіальною ознакою) являє собою систему раціонального формування і розподілу продовольчих ресурсів первинної та вторинної переробки, що забезпечує взаємодію виробників і споживачів різних країн світу у встановленні обсягів і структури виробництва, а також досягнення і підтримання необхідних якості та світової ціни на продовольчі товари.

Отже, світовий продовольчий ринок – це ринок, на якому здійснюється купівля-продаж продовольчих товарів між країнами світу за світовими цінами.

Основою продовольчого ринку будь-якої країни вважається виробництво сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів. Відповідно до класифікації ФАО (Продовольча і сільськогосподарська організація ООН) товари світового продовольчого ринку поділяються на: сировинні товари, проміжні товари та споживчо-орієнтовані продукти. А в результаті впливу науково-технічного прогресу на аграрне виробництво продовольчі товари поповнилися наступною класифікацією: генетично модифіковані, органічні та традиційні [1, С. 124]. Під впливом даного проникнення функціонування підприємств на світовому продовольчому ринку супроводжується конфліктами інтересів і гострим протиріччям між суб'єктами світової продовольчої системи, а саме: між виробниками та кінцевими споживачами продовольства з питань безпеки ГМ-продукції; між виробниками ГМ-ресурсів і фермерами, що входять у вертикально інтегровані структури, з проблеми зниження ступеня технологічної та економічної свободи; між приватним характером власності на результати НДДКР в галузі технологій одержання нового продовольства і на самі нові товари, з одного боку, та глобальними потребами всього людського співтовариства у збільшенні виробництва продовольства, з іншого; між інтересами аграрних біотехнологічних фірм і виробників традиційних ресурсів для сільського господарства [5, С. 124].

Сучасний світовий продовольчий ринок характеризується суттєвим консерватизмом на відміну від інших світових ринків. Для формування та функціонування світового продовольчого ринку необхідна низка умов.

Сьогодні не існує єдиного, інтегрованого підходу до побудови загальної концепції умов світового продовольчого ринку, яка б усебічно поєднувала економічні, технологічні, соціальні та політичні впливи на підприємство, особливості взаємодії підприємства з його конкурентами, партнерами, споживачами та ін. Умови, що впливають на успішність адаптації аграрних формувань, як правило, поділяють на дві групи: суб'єктивні (залежні від підприємства) та об'єктивні (не залежать від підприємства), але цей поділ є обґрунтованим лише до певного розвитку сучасного світу.

Під впливом глобалізації міжнародної торгівлі відбувається перерозподіл між учасниками світового продовольчого ринку, структурні та інституційні зміни. В наслідок яких умови світового продовольчого ринку можна представити, як сукупність факторів, які впливають на результативність адаптації діяльності аграрних формувань на ринку, а саме

- відповідно результату впливу – позитивні та негативні умови;
- відповідно суб'єктивності впливу – суб'єктивні і об'єктивні умови;
- відповідно характеру впливу – економічні, політичні, техніко-технологічні, біокліматичні, соціально-демографічні, міжнародні.

Специфіка функціонування аграрних підприємств на світовому продовольчому ринку зумовлюється певними умовами його становлення. До таких умов на нашу думку можна віднести: біокліматичні умови, які дають можливість збільшувати обсяги виробництва та забезпечувати населення якісною продукцією; зміна інституційної та організаційної структури ринку в найбільших країнах-виробниках продовольства; інфраструктура ринку; процес змін та постійного удосконалення механізму зовнішньоекономічної діяльності; розмір та галузева спеціалізація підприємств; співвідношення попиту і пропозиції на ринку; розвиток міжнародної торгівлі; скорочення фінансування сільськогосподарського виробництва; загальну політичну ситуацію у світі та політико-правову стабільність кожної країни.

Слід зазначити, що ці умови світового продовольчого ринку постійно перебувають в складній взаємодії та їм притаманний високий ступінь варіативності, непередбачуваності, що зумовлює їх вплив на суб'єкти господарської діяльності, а адаптація діяльності аграрних формувань до його умов, в свою чергу, припускає внесення значного числа змін в управління діяльністю підприємством на вказаному ринку.

В найбільш поширеному розумінні під адаптацією аграрних формувань до умов світового продовольчого ринку на нашу думку слід розуміти процес пристосування параметрів діяльності підприємств аграрного сектору до невизначених умов світового продовольчого ринку, який забезпечує підвищення ефективності їх діяльності на протязі усього життєвого циклу. Під час адаптації діяльності аграрне підприємство переходить з одного стану в інший, набуваючи при цьому нових якісних особливостей: ознак, властивостей, здібностей, характеристик, тобто відбувається певна трансформація підприємства як суб'єкта адаптації.

Зазначимо, що діяльність аграрних формувань на світовому продовольчому ринку відбувається послідовно в часі, в комбінації циклів різних продуктів його діяльності. Цей цикл можна розділити на періоди з різними оборотами і прибутком: дитинство (невелике зростання обороту, негативні фінансові результати); юність (швидке зростання обороту, перший прибуток); зрілість (уповільнення зростання обороту, максимальний прибуток); старість (оборот і прибуток падають) [13].

Відповідно, адаптація діяльності аграрних формувань до умов світового продовольчого ринку повинна формуватися протягом усіх стадій життєвого циклу підприємства і поєднуватися такі етапи, а саме:

- початковий етап – зовнішня переорієнтація, акумуляція (нагромадження) релевантної інформації про предмет і соціальні умови майбутньої адаптації діяльності підприємства. Залежно від спеціалізації аграрних підприємств цей етап може проходити в активно-цілеспрямованій чи пасивній формі;

- етап стартової адаптаційної напруги пов'язаний зі станом адаптаційних можливостей та підготовчих дій (подій), первинного входження в нові умови діяльності аграрних підприємств. При цьому відбувається внутрішня мобілізація виробничих ресурсів підприємства, які забезпечують передумови для успішного функціонування в умовах світового продовольчого ринку;
- на етапі гострих адаптаційних реакцій, в період входу аграрних підприємств на світовий продовольчий ринок, воно відчуває на собі вплив змінних умов відповідного ринку; для цього етапу характерною ознакою є дезорганізація свідомості керівництва та діяльності підприємства у стані безнадійності, втрати перспективи розвитку підприємства;
- етап зняття адаптаційної напруги характеризується своєрідною підготовкою адаптації діяльності аграрних формувань до актуалізації попередніх режимів функціонування, звичних форм поведінки тощо;
- етап гострих адаптаційних реакцій в період виходу аграрних підприємств з світового продовольчого ринку складається із комплексу завдань, пов'язаних із входженням на знайоме середовище діяльності підприємства (внутрішній ринок, повернення на результативний зовнішній ринок).

Щодо основних учасників світових аграрних ринків, то вони представляють собою різноманіття від груп фермерських господарств у країнах, які ведуть політику підтримки малого і середнього бізнесу до ТНК та міжнародних зернотрейдерів. Особливостями їхньої діяльності стали: необхідність адаптації виробничого процесу під стандарти конкретних глобальних сегментів, які зазвичай є вищими за вітчизняні, що викликає необхідність переорієнтації стратегічного планування та переобладнання посівних площ, а також часткової або повної зміни техніки.

До цих особливостей також можна віднести переорієнтацію окремих аграрних підприємств та фермерських об'єднань на нові галузі, такі як виробництво екологічної чи органічної продукція, використання точкового землеробства, технологій мінімальної обробки ґрунту тощо.

Ще одна особливість адаптації діяльності аграрних підприємств до умов світового продовольчого ринку полягає в необхідності крім прямої діяльності займатися покращенням інфраструктури та логістичних систем, оскільки діяльність на світовому продовольчому ринку спричиняє до підвищення стандартів не тільки якості виготовленої продукції, але і способів її пакування та доставки.

Наступна особливість адаптації діяльності аграрних формувань до умов світового продовольчого ринку полягає в тому, що аграрна продукція належить до товарів першої життєвої потреби. Ці товари, як правило, з коротким терміном зберігання, тому необхідна оперативність поставок, доцільна й безпечна упаковка, сервісне та естетичне забезпечення. Продукти харчування мають не тільки споживче призначення, а й естетичне, моральне. Існує залежність між якістю продукції та строками і умовами збирання, зберігання та транспортування [10]. Поряд з цим, варто зазначити, що для сільськогосподарських продуктів характерні підвищена громіздкість (зерно, грубі корми і т.п.) та схильність до швидкого псування (м'ясо, молоко, овочі, фрукти). До того ж, обсяг виробленої продукції фермерського господарства змінюється з року в рік, зумовлює реакцію фермерів на ціни, урядові заходи, а крім того, на кількості і якості продукції позначаються погодні умови і хвороби тварин.

З впливу природно-кліматичних умов на результати аграрного виробництва випливає наступна особливість адаптації діяльності аграрних підприємств на світовому продовольчому ринку. Посухи, повені, шкідники, хвороби тварин і рослин роблять аграрний сектор галуззю порівняно ризикованого вкладу капіталу [10]. Виходячи на світовий продовольчий ринок слід не забувати про мінливість його умов, так як одні й ті самі умови не змінюючи напряму і сили впливу можуть мати змінні в часі результати. Наприклад, сприятливі погодні умови (біокліматичних), що визначають врожайність і пропозиція продукції на ринку, мають позитивний вплив, відповідно збільшення обсягів виробництва, яке впливає на пропозицію і ціну продуктів на світовому продовольчому ринку, має негативний вплив.

До особливостей адаптації діяльності аграрних підприємств до умов світового продовольчого ринку варто віднести сезонність сільськогосподарського виробництва і отримання продукції. Більшість видів аграрної продукції збирають раз на рік і споживаються протягом року нерівномірно, що зумовлює коливання попиту і, відповідно, сезонне коливання цін. Це зумовлює специфіку маркетингового забезпечення вивчення світового продовольчого ринку збуту і просування продукції [10]

Відповідно до мети, з якою аграрне підприємство виходить на світовий продовольчий ринки, при цьому необхідно взяти до уваги існування безлічі обмежень і перешкод у міжнародній торгівлі – як у країні, на ринок якої воно збирається вийти, так і в своїй власній країні. До таких обмежень належать: митні тарифи (фіскальні і протекціоністські), валютний контроль із боку держави, ряд нетарифних бар'єрів [8, С. 38].

Подальша особливість адаптація діяльності аграрних підприємств до умов світового продовольчого ринку, а також підвищення ефективності розвитку аграрного сектору економіки задля забезпечення населення якісними, безпечними, доступними продовольчими продуктами, розширення експортного потенціалу країни полягає в реалізації завдань державної аграрної політики за наступними пріоритетними напрямками [11].

1. Стимулювання розвитку сільськогосподарського підприємництва, у т. ч. дрібнотоварного, з метою інтенсифікації виробництва сільськогосподарської продукції, а також акцентування заходів державної аграрної політики на підтримці малозабезпечених категорій населення в частині задоволення їхніх потреб у продуктах харчування:

- забезпечити збереження до 1.01.2018 р. чинної системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Розробити нову систему оподаткування в сільському господарстві, яка матиме стимулюючий ефект та передбачатиме звільнення фермерських господарств від сплати податків, у випадку, якщо їхній річний дохід не перевищує суму, еквівалентну 100 тис. євро, визначену за середньорічним курсом НБУ;
- забезпечити перехід від прямого державного регулювання цін на продовольчі товари до запровадження практики продовольчого субсидування населення з метою надання адресної підтримки малозабезпеченим категоріям населення;
- стимулювати розвиток дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва шляхом надання організаційно-економічної допомоги у створенні та функціонуванні фермерських господарств сімейного типу з

подальшим їх об'єднанням в сільськогосподарські кооперативи (за схемою «господарства населення → фермерські господарства сімейного типу → сільськогосподарські кооперативи»);

- запровадити механізм страхування сільгоспвиробників шляхом розробки і затвердження порядку та умов надання державної підтримки для здешевлення страхових платежів, затвердження переліку сільськогосподарської продукції, яка підлягає страхуванню, переліку сільськогосподарських страхових ризиків і об'єктів страхування, визначення частки страхових платежів, які повинні компенсуватися державою.

2. Розвиток інфраструктури аграрного ринку з метою зниження втрат сільськогосподарської продукції в процесі її зберігання і транспортування, поліпшення цілорічного задоволення потреб споживачів як внутрішніх, так і зовнішніх у якісних і доступних продуктах харчування за доступними цінами, для чого слід:

- забезпечити розвиток об'єктів інфраструктури зберігання і транспортування сільськогосподарської продукції завдяки запровадженню принципу «єдиного вікна» для пришвидшення проходження дозвільних процедур, насамперед, під час землевідведення й розроблення техніко-економічного обґрунтування проектів будівництва;
- інтенсифікувати розвиток місцевих сільськогосподарських ринків і ярмарків у спосіб забезпечення їх умовами для зберігання, оброблення та пакування сільськогосподарської продукції, а також перевірки й контролю її якості;
- стимулювати розвиток обслуговуючих (збутових) кооперативів із зберігання, транспортування та первинної обробки сільськогосподарської продукції шляхом популяризації та роз'яснення серед сільськогосподарських виробників переваг реалізації продукції на кооперативних принципах.

3. Підвищення міжнародної конкурентоспроможності української аграрної продукції та вітчизняних сільгоспвиробників, нарощування експорту і розширення географії поставок сільськогосподарської продукції та продуктів харчування:

- спростити процедури укладання експортних контрактів безпосередньо сільгоспвиробниками, у т.ч. шляхом створення ними експортних асоціацій;
- забезпечити укладання багатосторонніх міжурядових торговельних угод щодо експорту Україною сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, у т. ч. в межах участі у програмах міжнародної продовольчої допомоги;
- організувати моніторинг світового та вітчизняного аграрного ринку з метою визначення та прогнозування впливу тенденцій їх розвитку на процес реалізації продукції, а також своєчасного виявлення та попередження загроз продовольчій безпеці держави.

4. Удосконалення нормативно-правового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки шляхом розроблення та затвердження стратегічних програмних документів за пріоритетними напрямками розвитку, а також забезпечення їх виконання:

- Єдину комплексну стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр., спрямовану на підвищення конкурентоспроможності сільського господарства та сталий розвиток сільських

- територій відповідно до світових стандартів, яка має передбачати реальні коротко- і середньострокові результати, а також містити детальний план впровадження інституційних змін, спрямованих на створення організаційно-економічних умов для ефективного розвитку аграрного сектору на основі єдності економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства;
- Програму розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р. на виконання Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р., яка визначатиме шляхи та способи виконання завдань відповідної Стратегії за кожним із пріоритетних напрямів, міститиме перелік завдань і заходів, передбачатиме обсяги і джерела фінансування, очікувані результати (індикатори), строки та відповідальних виконавців.

Отже, з урахуванням існуючих особливостей адаптації діяльності аграрних підприємств до умов світового продовольчого ринку видається доцільною реалізація заходів за такими основними напрямками, як: гармонізація вітчизняних стандартів на сільськогосподарську продукцію згідно стандартів ЄС, налагодження сучасної інфраструктури аграрного ринку, посилення кооперації аграрних підприємств різних форм власності, налагодження співпраці між виробниками сільськогосподарської продукції та досвідними установами тощо. Лише таким чином аграрні підприємства України зможуть зайняти конкурентоспроможне місце на світовому продовольчому ринку та міцно закріпити свої позиції.

Література

1. Абсава Л. О. Формування глобального продовольчого ринку / Л. О. Абсава // Економіка АПК, 2009, №5. — С. 122—127.
2. Березін О. В. Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку : монографія / О. В. Березін. — К. : ЦУЛ, 2008. — 184 с.
3. Губський Б. В. Аграрний ринок / Б. В. Губський. — К. : Норма-прінт, 1998р. — 203 с.
4. Колесов О. С. Теоретичні аспекти формування та розвитку продовольчих ринків / О. С. Колесов, О. В. Дармограй // Збірник наукових праць ВНАУ: Серія : Економічні науки, 2011. — № 2 (53), том 3. — С. 138—146.
5. Логинов В. Тенденції розвитку мирових продовольствених ринків / В. Логинов // Економист. — 2002. — № 2. — С. 19—24.
6. Макконнелл К. Р. Экономика: принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю В 2 т. : Пер. с англ. 11-го изд. Т. I. — М. : Республика, 1992 г. — С. 399.
7. Маркс К., Энгельс Ф. Капитал. Глава вторая, Процесс обмена. Соч., Т. 23. — М. : Государственное издательство политической литературы, 1960. — С. 94—103.
8. Мязіна Н. Б. Вплив глобалізації аграрного ринку на вітчизняний ринок / Н. Б. Мязіна // Агросвіт : науково-практичний журнал. — 2011. — № 7. — С. 36—40.
9. Нуралиев С. У. Продовольственный рынок: проблемы становления и перспективы развития монгр. / С. У. Нуралиев. — Волгоград : Издательство Волгоградского государственного университета, 2003 г. — С. 280.
10. Островський П. І. Аграрний маркетинг: навчальний посібник / П. І. Островський. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 224 с.
11. Проблеми розвитку аграрного виробництва в Україні і перспективні напрями використання аграрного потенціалу держави для підвищення рівня продовольчої безпеки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/agrarne_vurobnustvo-07e8a.pdf.
12. Ревенко Л. С. Мировой рынок продовольствия в эпоху «генной» революции/ Л. С. Ревенко. — М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. — 302 с.
13. Стратегічні напрями розвитку сільськогосподарства України на період до 2020 року / [за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка]. — К. : ННЦ ІАЕ, 2012. — 182 с.
14. Федуняк І. О. Кон'юнктура світового продовольчого ринку // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки» Випуск 5. Частина 1. 2014. — С. 108—110.